

शिक्षणातील आरओआय (Return on Investment)

“आरओआय म्हणजे काय?” — हा प्रश्न डॉ. नरेंद्र मोहन यांच्या मनात अनेकदा उमटायचा.

ते नेहमी विचारायचे — आपण शिक्षण, आरोग्य किंवा समाजकार्यावर जे वेळ, श्रम आणि साधन खर्च करतो, त्याचा परतावा कसा मोजायचा?

व्यवसाय जगात ‘आरओआय’ म्हणजे स्पष्ट आकड्यांमध्ये नफा — पण जीवन, शिक्षण आणि समाज या क्षेत्रांत हा परतावा फक्त पैशात मोजता येतो का?

शिक्षकाचे आत्मपरीक्षण

त्यांच्या कॉलेजच्या दिवसांत त्यांनी एक प्रयोग केला — विद्यार्थ्यांना केवळ गुणांसाठी शिकवण्याऐवजी, जीवनाचे धडे शिकवण्याचा.

त्यांनी वर्गात विचारले, “जर तुमचा विषय म्हणजे तुमचा व्यवसाय नसेल, तरीही तुम्ही त्यातून काही मूल्य निर्माण करू शकता का?”

विद्यार्थ्यांनी उत्तर दिलं — “सर, आम्ही नोकरी करू, पैसे कमवू.”

तेव्हा डॉ. मोहन म्हणाले —

“हो, पण त्या पैशाचा उपयोग कोणासाठी करणार आहात? फक्त स्वतःसाठी की समाजासाठी?”

त्या प्रश्नानंतर वर्गात एक खोल शांतता पसरली.

त्यांना जाणवलं — हेच शिक्षणाचं खरं आरओआय आहे — विचारांची हालचाल घडवणं.

कथालेखनातून संवाद

शिक्षक म्हणून त्यांनी पाहिलं की आकड्यांनी सांगता न येणाऱ्या गोष्टी कथांमधून सहज सांगता येतात.

त्यांनी छोट्या कथा लिहायला सुरुवात केली — व्यवस्थापन, नेतृत्व आणि मानवी मूल्यांवरील.

त्यांच्या कथा “लिट्ल ड्रॉप्स ऑफ विज्डम” म्हणून प्रसिद्ध झाल्या आणि वाचकांच्या मनात घर करून राहिल्या.

त्या कथांमधून लोकांना जाणवलं — की व्यवस्थापन म्हणजे फक्त सूत्रं नाहीत, तर माणसांच्या वर्तनाचा अभ्यास आहे.

नेतृत्व म्हणजे आदेश देणं नव्हे, तर लोकांना प्रेरित करणं आहे.

भाषांतर आणि डिजिटल प्रयोग

वेबसाईटवर कथा टाकल्यावर वाचकांची प्रचंड सकारात्मक प्रतिक्रिया मिळाली.

शाळा, महाविद्यालये, उद्योग, आणि सामाजिक संस्थांमधील लोक या कथा चर्चेसाठी वापरू लागले.

अनेकांनी लिहून पाठवले —

“सर, आम्हाला यातून खूप शिकायला मिळाले — विशेषतः भारतीय संदर्भात व्यवस्थापनाची खरी ओळख.”

डॉ. मोहन यांच्या मनात एक नवा प्रश्न आला —

शिक्षण, आरोग्य, आणि अर्थव्यवस्था या तिन्ही क्षेत्रांचा आरओआय नेमका काय असतो?

व्यवसायात तो आकड्यांत मोजला जातो, पण शिक्षण आणि आरोग्य क्षेत्रात त्याचे रूप अधिक सूक्ष्म असते.

कधी तो समाजाच्या मानसिक आरोग्यात, संस्कृतीच्या समृद्धीत, आणि माणसाच्या आनंदात दिसतो.

आरओआयचे नवे परिमाण

त्यांच्या मते, आरओआयचा खरा अर्थ म्हणजे —

आपण जे देतो त्यातून किती जीवंत, अर्थपूर्ण, आणि चिरस्थायी मूल्य निर्माण होतं.

शाळांमध्ये शिक्षकांचा आरओआय विद्यार्थ्यांच्या गुणवत्तेत नसून, त्यांच्या विचारशक्ती आणि आत्मविश्वासात दिसतो. आरोग्य व्यवस्थेत डॉक्टरांचा आरओआय फक्त उपचारात नाही, तर रुग्णाच्या मनात निर्माण होणाऱ्या आशावादात आहे. आणि पालकांचा आरओआय? — मुलांच्या कमाईत नाही, तर त्यांनी मिळवलेल्या मूल्यांमध्ये, संवेदनशीलतेत, आणि मानवीपणात आहे.

मोठा प्रश्न

आपण जे काही करतो — घरासाठी, संस्थेसाठी, समाजासाठी — त्याचा आरओआय आपण कसा मोजतो?

आपल्या कामाने, शब्दांनी, कृतींनी — आपण कोणाच्या जीवनात थोडासा प्रकाश वाढवतो का?

आपल्या गुंतवणुकीचा परतावा आकड्यांत नसेल, पण जर त्यातून एखाद्या माणसाच्या जीवनात आशा निर्माण झाली — तर तोच सर्वोच्च आरओआय नाही का?

विचारासाठी चार प्रश्न

1. तुम्ही स्वतःसाठी आणि समाजासाठी आरओआय कसा परिभाषित करता?
2. कोणते काम असे आहे ज्याचा परतावा पैशात मोजता येत नाही, पण अमूल्य आहे?
3. शिक्षण आणि आरोग्य क्षेत्रातील आरओआय मोजण्याची योग्य पद्धत काय असावी?
4. जर “माणूस” हा अंतिम गुंतवणुकीचा विषय असेल — तर त्यात “नफा” म्हणजे नेमके काय?

अंतिम विचार

डॉ. नरेंद्र मोहन यांचे तत्त्व स्पष्ट होते —

प्रत्येक गुंतवणूक ही केवळ पैशाची नसते, ती मानवतेची गुंतवणूक असते.

आणि तिच्यावर मिळणारा परतावा म्हणजे — एक अर्थपूर्ण, जिवंत, आणि सुंदर समाज.